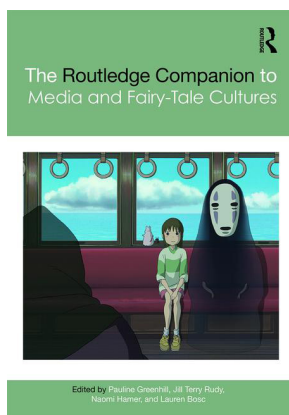
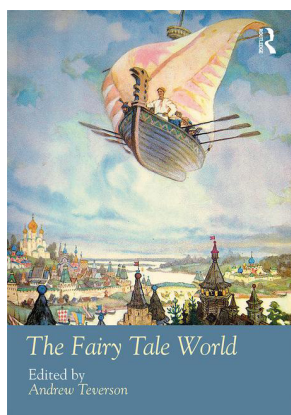

Review essay/Samlingsrecension

Andrew Teverson (red.). *The Fairy Tale World*. New York: Routledge, 2019 (484 s.)

Pauline Greenhill, Jill Terry Rudy, Naomi Hamer och Lauren Bosc (red.). *The Routledge Companion to Media and Fairy-Tale Cultures*. New York: Routledge, 2018 (664 s.)

Vad är en saga? Efter att ha läst två tjocka böcker i ämnet frestas jag parafrasera Alice Tegnérns visa om Sockerbagaren: "det görs sagor för stora; det görs sagor för små; det görs några med socker på." Det finns nämligen sagor för alla situationer, medier, ämnen och behov som man kan tänka sig. Men om det nästan är för lätt att räkna upp vad sagan är eller kan vara är det desto svårare att ringa in vad sagan *inte* är. För i praktiken blir "saga" nästan synonymt med "narrativ" eller "berättelse" – en universalgenre. Främst hänger detta ihop med sagans enkelhet. Dess oftast okomplicerade berättarstruktur och flexibilitet har gjort den suveränt anpassningsbar, vilket i sin tur följer av sagans ursprung i det muntliga berättandet.

Det är bland annat den här enkelheten och användbarheten som attraherade de författare som tidigt imiterade de muntliga sagornas stil i sina litterära experiment. Men det enkla och folkliga visade sig inte bara ha underhållningsvärde. I Europa uppvärderades sagan under 1800-talet. Tidens föreställningar om språk, folk och berättande gjorde gällande att sagan kunde ses som ett oförfalskat uttryck för folksjälens, och i Bröderna Grimms efterföljd dröjde det inte länge

förrän varje nationalstat med självaktning hade sina egna folksagosamlingar.

Alexandr Afanasievs *Ryska sagor* (1855) utmärker sig i raden av dessa nationella sagosamlingar. Vladimir Propps sätt att koka ner Afanasievs sagor till en enda grundhandling, med ett bestämt och begränsat antal karaktärsfunktioner (1928), kom nämligen inte bara att påverka litteraturvetenskapen på ett genomgripande vis, utan ledde också till att sagan som genre/form kom att uppfattas som central snarare än marginell. Även sagans innehåll har uppvärderats i omgångar. Redan Charles Perrault inbjöd sina unga ädlingar att förstå de enkla sagorna allegoriskt genom att avsluta varje saga med en rimmad moralitet. Att läsa sagor allegoriskt visade att sagogenren kunde ges litterära (statushöjande) pretentioner.

Bruno Bettelheims idag ifrågasatta, men mycket inflytelserika analyser i *Sagens förtrollade värld* (1976) är kanske det tydligaste exemplet på de många psykologiska sagotolkningar som formulerades under 1900-talet i Freuds och Jungs efterföljd. Sagorna gestaltade enligt Bettelheim i grund och botten olika psykologiska problem och mänskliga utvecklingsfaser. Vad man än anser om detta är det tydligt att sagan idag inte är någon oskyldig eller enkel genre, om den nu någonsin varit det. Den bjuder in till tolkning och ständig omgestaltning. Och den finns överallt.

Det är mot den här bakgrunden som två nyutkomna forskningsantologier om sagor kan förstås: *The Fairy Tale World* (2019) och *The Routledge Companion to Media and Fairy-Tale Cultures* (2018). Starkt förenklat kan man säga att den förra studien, redigerad av Andrew Teverson, anlägger ett historiskt, geografiskt och postkolonialt perspektiv på sagan, medan den senare har en mer kultur-, litteraturvetenskaplig och medieteoretisk inriktning.

När det gäller Teversons opus är utgångspunkten postkolonial: sagan diskuteras nästan alltid på europeiska och/eller västerländska premisser (som i min genomgång ovan); det vill antologiförfattarna ändra på. Därför redogör bokens första del för hur den kanoniska (läs: europeiska) sagolitteraturen formerats över tid. Frågor som rör sagans förmenta universalism kontra det lokala och specifika tas upp av Donald Haase. Cristina Bacchilega diskuterar "eurocentrism" i sitt bidrag, och på vilka sätt sagan kan "avkoloniserars". Maria Tatar tar upp vad som är nationellt, internationellt, respektive transnationellt i bröderna Grimms sagor. Här finns också en intressant text av Gillian Lathey som rör översättningarnas, och de ofta anonyma översättarnas, roll när sagan etablerades i England, framför allt under 1700- och 1800-talen. Här kan inflikas att det skulle varit intressant att läsa om fenomenet med Andrew Langs sagoantologier,

där materialet hämtades från alla världens hörn, översattes och anpassades för barn, något som blev stilbildande internationellt.

Följande tre delar – var och en med åtta kapitel i varje – behandlar sagan i Afrika och Karibien, Nord- och Sydamerika, samt Asien och Australasien. Avslutningsvis är läsaren tillbaka i "Europa". Jag uppfattar de tre icke-europeiska delarna som hjärtat i det här projektet. Men det blir problematiskt på flera olika vis.

Sagens geografiska hemvist är ett alltför grovt verktyg, och det är mycket som ska täckas in. För att ta exemplet Asien och Australasien-delen. Där återges sagans utveckling och utformning genom kapitel om särskilda länder såsom Kina, Indien, Australien, plus ett kapitel om sydostasiens sagor. Därutöver ges ett par specifika nedslag i sådant som indiska Bollywood-sagor och japanska illustrationer. Till sist har vi två texter med teorikritiska utgångspunkter (transmediering och kolonialism). Det blir både för tunt och för specifikt på en och samma gång.

En del av det australiska och amerikanska materialet (som återfinns i en annan del) handlar om hur de kanoniska europeiska sagorna remedieras genom film, digital kultur, fanfiction och så vidare. Detta är ju intressant i och för sig – här återfinns några av de mest läsvärda texterna, så som Anne Kustritz' text om sagor och fanfiction – men det har inte mycket med geografi att göra. Samma processer sker över hela världen.

Det blir också tydligt med den avslutande delen om Europa att ambitionen att skriva om sagohistorien så att den blir mindre europeisk och mer internationell inte lyckas fullt ut. Delen kunde nästan lika gärna hetat "Övrigt". Där finns fina enskildheter, som Vanessa Joosens text om sagan som barnlitteratur i Nederländerna (ett av få bidrag, för övrigt, som har ett barnlitteraturperspektiv). Där finns också tankeväckande texter som inspirerats av ekokritik och bildkonst. Men varför här? Några av kapitlen hade dessutom platsat bättre i den inledande delen om kanonbildandet, till exempel Rose Williamsons text om "De tre björnarna" eller Jonathan Ropes text om avsaknaden (?) av inhemska engelska folksagor. En ytterligare reflektion om "Europa"-kapitlet är att det i denna antologi, som ska slå ett slag för sagor bortom det anglosaxiska traderandet av den europeiska sagotraditionen, helt saknas texter om sagor på ryska, polska, tjeckiska, ungerska, svenska, norska, danska (med undantag för Andersen), finska, rumänska och så vidare. Just i den del som heter "Europa" hade man kunnat förvänta sig det.

Sammanfattningsvis är *The Fairy Tale World* en antologi där mycket är läsvärt, men där annat känns mer perifert eller malplacerat, framför allt i relation till hur boken som helhet conceptualiserats.

Den andra studien är en så kallad "Companion", det vill säga inte en uppslagsbok i ett visst ämne men inte heller en vanlig essäsamling. I stället för 10–15 kapitel innehåller denna sagokompanjon hela 72 kapitel i ämnet, här preciserat till undertiteln "Media and Fairy-Tale Cultures". (Även *The Fairy Tale World* spränger för övrigt ramarna för den gängse forskningsantologin med sina 36 kapitel.) "Media" och "kultur" är alltså nyckelbegrepp i den här volymen. Det är en vettigare ingång än den geografisk-historiska. Efter en inledande sektion ägnad grundläggande begrepp och teoribildning kommer en räkka kapitel under rubriken "Analytical Approaches" – formalism, psykologi, marxism, performance, feminism, postmodernism och postkolonialism. Det är med andra ord ett grundläggande litteratur- och kulturvetenskapligt perspektiv som skrivs fram.

Del tre, fyra och fem exemplifierar och fördjupar dessa perspektiv. Framför allt innebär del tre en sådan kritisk fördjupning genom sitt fokus på "Issues" – ofta kontroversiella eller ideologiskt laddade ämnen, som Cathy Tosenbergers utmärkta analys av den pornografiska sagan, eller Lauren Boscs fylliga sago-fettstudie. Möjligen kan man fundera på varför del tre (som den enda av volymens delar) i sin tur är indelad i en allmän, en tematisk och en "tvärvetenskaplig" del. Det krånglar till det hela onödigt. Och även om den tvärvetenskapliga underavdelningen innehåller många utmärkta bidrag spretar det betänkligt mellan å ena sidan pedagogik, muntlig tradition och översättning, och fandom och djurstudier å andra sidan.

Härnäst kommer del fyra, som ägnas sagornas mediatillhörighet, alltså vad mediet i sig skapar för förutsättningar. Det handlar om sagor i tryck, illustration, fotografi, som artefakter (leksaker), teater, film, radio, TV och i digital form. Själv gläds jag mest över Jill Terry Rudys text om radio och TV, och Jennifer Schackers kapitel om sagan på teatern. I detta överdåd borde man väl vara nöjd, men jag kan inte låta bli att anmärka att den här delen rimligen också borde haft ett kapitel om musik, och även ett om muntligt berättande. Kapitelförfattarna i del fyra – "Communicative Media" – intresserar sig alltså främst för vilka olika former och uttryck som förekommer inom de särstuderade medierna, inte för hur dessa kan ges ett individuellt uttryck eller spegla en viss uppfattning (som i föregående, "politiska", avdelning).

Hur medierna ges olika genremässiga och individualiserade uttryck samlas till sist i kapitlen i den avslutande del fem, som behandlar "Expressive Genres and Venues". Här samsas många unika och originella texter. Alltifrån Naomi Hamers höginträsanta text om barnmuséer till Pauline Greenhills kapitel om opera, och Michael

Josephs finstämda betraktelse över barns sagodikter. Allra sist kommer ett tänkvärt kapitel om sagor på Youtube (sagoparodier framför allt) av Brittany Warman. Här lyfts sagan som kollektiv och intertextuell berättarform fram. I den digitala världsbyn kan vem som helst träda fram och tävla om lyssnare och åskådare.

Avslutningsvis pekar båda antologierna på sagans oerhörda bredd och inflytande genom sina globala allestädesnärvaro i olika medier och förmåga att gestalta olika ideologiska hållningar. Framför allt är *The Routledge Companion to Media and Fairy-Tale Cultures* en storartad resurs. Den visar att sagan är vår tids universalgenre.

Björn Sundmark
Professor i engelsk litteratur
Malmö universitet